

УДК 811.162.1'373.47/.7:001.76

О. Г. Лозинська

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри польської філології філологічного факультету

**ІННОВАЦІЇ-СКОРОЧЕННЯ В ПОЛЬСЬКІЙ КІНЕМАТИЧНІЙ
ФРАЗЕОЛОГІЇ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ**

У статті проаналізовано інновації-скорочення як один із типів структурно-семантичних змін польських кінематичних фразеологічних одиниць на позначення емоцій. Встановлено їхні різновиди та особливості функціонування в текстах сучасної польської мови, зроблено спробу з'ясувати причини їхньої появи.

***Ключові слова:** кінематична фразеологічна одиниця, фразеологічна інновація, модифікація, інновація-скорочення.*

Постановка проблеми. Фразеологічна норма є амбівалентною, оскільки, з одного боку, вона є явищем системним і мало динамічним, а з іншого – конкретно й адаптованою до умов сьогодення реалізацією та застосуванням. Норма має в своєму арсеналі також індивідуальну реалізацію – текст, який є актуалізацією як нормативних фразеологічних одиниць (далі ФО), так і ФО з видозміненою формою і / чи семантикою. Тому важливим питанням у дослідженні ФО є опис їхніх функціональних особливостей.

Об'єктом цього дослідження є інновації-скорочення як один із типів структурно-семантичних змін польських кінематичних ФО на позначення емоцій. Кінематичними фразеологізмами у цій статті називаємо стійкі сполучення принаймні двох повнозначних слів, що характеризуються відносною стійкістю й відновлюваністю в процесі мовлення, прототип і внутрішня форма яких зводиться до лінійного опису міміки, жесту чи значущого руху тіла, що є загальнопринятими для польської мовної спільноти і мають комунікативну функцію.

Мета статті – з'ясувати типи й особливості функціонування інновацій-скорочень кінематичних ФО на позначення емоцій у текстах сучасної польської мови. **Актуальність** пропонованого дослідження зумовлена відсутністю в польському й українському мовознавстві комплексних досліджень, присвячених функціональним особливостям інновацій-скорочення кінематичних ФО на позначення емоцій у сучасних текстах.

Джерела дослідження. З метою дослідження інновацій-скорочень було проаналізовано близько 500 польських кінематичних ФО на позначення емоцій, вилучених методом суцільної вибірки із фразеологічних і загальних словників польської мови [ISJP, PWN, SFJP, SFWP, USJP, WSF, WSFJP, WSFzP]. Джерелом дослідження матеріалу стали тексти сучасної польської мови, вилу-

чені з Національного корпусу польської мови (Narodowy Korpus Języka Polskiego¹ (<http://www.nkjp.pl/>), далі НКЖР) та з мережі Інтернет через систему пошуку Гугл². У цих корпусах текстів було виявлено 18 випадків інновацій-скорочень, застосованих у 37 контекстах.

Виклад основного матеріалу. Фразеологічні інновації-скорочення, за термінологією польського дослідника фразеологічних інновацій С. Бомби (пор.: «innowacja skracająca»), виникають унаслідок звуження лексичного складу нормативних ФО [3, с. 49]. У слід за С. Бомбою, цей термін застосовують Я. Ліберек, Г. Дзямска-Ленарт, А. Пайдзінська та ін. У працях інших мовознавців можна натрапити на варіанти назви цього прийому. Про «скорочення компонентного складу» писали В. Білоноженко, І. Гнатюк, А. Григораш, Г. Кузнецова, про «скорочення або імплікування ФО» – В. Вакуров, про «еліпсис» – А. Кунін, Н. Хороз, І. Єременко, Д. Буттлер, В. Білоноженко, І. Гнатюк, А. Григораш, А. Пайдзінська, Ю. Семушина, про «редукцію» – Н. Шадрін, В. Вакуров, А. Григораш, про «усічення» – Т. Свердан, В. Вакуров, А. Пайдзінська, А. Брагіна, про «зворотну деривацію (derywacja wsteczna)», тобто усунення якогось компонента – Д. Буттлер. В. Білоноженко й І. Гнатюк вживають термін «редукція» у вужчому значенні – лише на позначення змін у діахронічному аспекті [6, с. 130–134], у вужчому розумінні трапляються терміни, напр., на позначення скорочення ФО як процесу: «редукування ФО» [8, с. 144], чи як результату: «фразеологічний уламок» [7, с. 180].

Серед різновидів еліпсису Н. Хороз виокремлює «умовчання», яке полягає в навмисному обриванні висловлювання та застосовується до предикативних ФО, що дає змогу читачеві самостійно завершити вислів, зробити певні припущення [11, с. 5]. І. Єременко виділяє: 1) еліпсис-скорочення: початкового або кінцевого елемента; 2) еліпсис-стиснення – центрального компонента; 3) еліпсис-умовчування – опускання другої частини багатокомпонентної паремії [9, с. 72–74]. С. Бомба, а за ним і Г. Дзямска-Ленарт розрізняють такі типи інновації-скорочення: 1) афереза – усічення початкового компонента; 2) апокопа – усічення кінцевого компонента; 3) еліпсис – усічення центрального компонента, зазвичай, дієслова, який можна відтворити з контексту або ситуації висловлення [2, с. 66; 5, с. 71]. Д. Буттлер пише про «зворотну деривацію» з двома різновидами: «абревіацією», де розрізняються: «еліпсис», «афереза»,

¹ НКЖР, що став основною джерельною базою дослідження функціональних особливостей кінематичних ФО, є поєднанням матеріальних ресурсів трьох корпусів текстів польської мови: PWN (korpus.pwn.pl) (у 2000 р. він сягнув понад 50 млн. слів), IPI PAN (korpus.pl) (70-мільйонний корпус) та PELCRA (<http://korpus.ia.uni.lodz.pl/>) Лодзького університету (100 млн. сегментів). НКЖР як сукупність автентичних текстів польської мови, відповідно впорядкованих й опрацьованих та доступних в електронній версії, налічує понад півтора мільярда слів (<http://www.nkjp.pl/>). Про достовірність будь-якого корпусу свідчить не лише його обсяг, а й стильова, жанрова і хронологічна пропорційність текстів у ньому, якої дотримуються розробники НКЖР. Джерельною базою НКЖР є: класика польської літератури та сучасна проза, щоденна і спеціалізована преса, записи розмов, тексти флаєрів та рекламних брошур і тексти з Інтернету.

² Звертаємось до мережі Інтернет лише у тому випадку, якщо якоїсь ФО не виявлено в НКЖР або ж, якщо частотність вживання певної ФО в НКЖР є низькою (1-3 контексти). Пошук фразеологізмів у мережі Інтернет здійснюємо методом суцільної вибірки, беручи до уваги 15 інтернет-сторінок.

«апокопа», – та «декомпозицією», за якої відбувається утворення нової ФО [4, с. 230–231].

У процесі аналізу інновацій-скорочень виокремлюємо два типи класифікацій: 1) з огляду на кількість скорочених компонентів і їхню частиномовну належність; 2) з огляду на позицію в межах ФО скороченого компонента.

При аналізі контекстуальної реалізації кінематичних ФО ми виявили приклади скорочення одного з компонентів ФО (18 ФО у 37 контекстах):

1. Скорочення іменного компонента (12 ФО у 26 контекстах):

Прикладом інновації-скорочення є *oczy płoną: ...Do tego mnie nigdy Gniew ani przemoc Jego nie przymuszają... – Posłuchaj tylko tego «nigdy» – oczy Wojtka płonęły...* (NKJP: Michalski C., Siła odpychania, 2002). У ФО *oczy (komuś) płoną gniewem* «когось охопив сильний гнів» [USJP, т. 3, с. 184] відбувається звуження лексичного складу ФО через пропуск компонента *gniewem*, який, незважаючи на це, є мислимим, а значення передано в повному обсязі. Ми виявили 3 контексти зі скороченням цієї ФО. Усічення компонента-назви емоції є виправдане, на нашу думку, уникненням повторення назви цієї ж емоції в контексті.

Цікавим і водночас складним є приклад скорочення ФО (*ktos*) *stał z rozdziawioną gębą / ustami* «хтось приймає щось зі здивуванням, сильним здивуванням; дивується» [USJP, т. 3, с. 989] у контексті: *...a właśnie minął Pawła Sychelskiego, który z wyciągniętą ręką i uśmiechniętą gębą chciał się z nim przywitać. [...] Stał teraz rozdziawiony, w miękkim garniturze, i patrzył za oddalającym się Zygmuntem...* (NKJP: Sieniewicz M., Czwarte niebo, 2003). Ця інновація є прикладом несподіваної авторської зміни нормативної ФО з опущенням іменникового компонента, модифікацією синтаксичної структури, але при повному збереженні значення ФО. У такій оновленій формі ФО привертає більшу увагу читача, стає яскравим засобом передачі сенсу.

2. Скорочення дієслівного компонента (6 ФО в 11 контекстах):

Прикладом такого типу скорочення є зміна ФО (*komuś*) *oczy stanęły w słup; (ktos) postawił / stawia oczy w słup* «хтось здивувався чи перелякався, побачивши щось» [ISJP, т. 1, с. 1151] у контексті: *...Kilka razy przyłapałem się przed lustrem. Oczy w słup, wypełzający język, pysk idioty...* (NKJP: T. Zimecki Ja, Franek..., 2001). У наведеному контексті скорочена ФО, незважаючи на опущення дієслівного компонента, який автоматично відновлюється в пам'яті адресата, передає повне значення нормативної ФО. Поштовхом до утворення будь-якої інновації-скорочення є також, на нашу думку, тенденція до економії мовних засобів, поєднана з прагненням точного, виразного та лаконічного вираження суті, причому емоційна насиченість висловленого не лише не зменшується, а навпаки – зростає.

Усі виокремлені інновації-скорочення кінематичних ФО, у слід за Д. Буттлер [4, с. 230–231], поділяємо на два типи: 1) фразеологічні аббревіації та 2) фразеологічні декомпозиції.

1. **Фразеологічні аббревіації**, тобто скорочення компонентного складу ФО без зміни її семантики поділяємо на такі групи:

а) Афереза – усічення початкового компонента (*[postawić] oczy w ślup* (1); *[zrobić / robić] dobrą minę do złej gry* (1 контекст при збереженні форми знахідного відмінка); *[stać] jak ślup* (3); *[kuli się] jak zбитy pies* (1) / *[kuli się] jak zбитy pies* (2)). Аферези (5 ФО у 10 контекстах) зазнають виключно дієслівні кінематичні ФО, у яких опускається дієслівний компонент, що є на першому місці у структурі ФО.

б) Апокопа – усічення кінцевого компонента (*tupać nogami [ze złości]* (1); *rwanie włosów [z głowy]* (1); *wspominać z łezką [w oku]* (1); *z łezką [w oku]* (1); *łzy kręciły się [w oczach]* (2)); *stać [z] rozdziawiony [-q gębą]* (1 контекст з одночасною граматичною зміною ФО); *miażdżyć (kogoś) [wzrokiem]* (1); *siedzieć jak rażony [gromem]* (1 контекст зі зміною порядку слідування компонентів)). Апокопа (8 ФО у 9 контекстах) відбувається в ФО, в яких усікається іменниковий компонент.

в) Еліпсис – усічення центрального компонента, переважно, іменної частини, яку можна відтворити з контексту або ситуації висловлення (*robienie [dobrej] miny do złej gry* (1); *paść jak [gromem] rażony* (1); *łza się [w oku] kręci* (3)). Еліпсис (3 ФО у 5 контекстах) застосовується до кінематичних ФО, у яких оминається центральний іменний компонент.

г) Умовчування – навмисне обривання висловлювання (*robić dobrą minę [do złej gry]* (3); *gapić się jak cielę [w namalowane / na malowane / na nowe wrota]* (1)) зафіксовано лише в цих двох ФО, і є можливим через складність, багатоконпонентність цих ФО, а також прозорість значення, мовні асоціації та особливості їхньої внутрішньої форми.

2. **Фразеологічна декомпозиція** – це скорочення структури ФО зі зміною в межах граматичних форм компонентів ФО й утворенням якісно нового фразеологічного значення, яке однак перебуває в тісному зв'язку з нормативним фразеологічним значенням вихідної ФО.

Ми зафіксували приклад фразеологічної декомпозиції як одного з виділених Д. Буттлер типів фразеологічної деривації¹, а саме номіналізації² дієслівної ФО (*ktoś chodzi z nosem w chmurach* «хтось зазнається, виявляє пиху, погор-

¹ Про фразеологічну деривацію пишуть, напр., Д. Буттлер [4, с. 230–231] і С. Бомба [1, с. 181–192]. Прикладом фразеологічної деривації є зміна в межах нормативної ФО (*ktoś opuścił nos na kwintę* „хтось став сумним, пригніченим” [WSFJP, с. 457], поєднана зі зміною в межах граматичної категорії числа (зміна форми однини на множини) (6), напр., у контексті: *...Tak to sobie przynajmniej wyobrażam – dzieci szkolne z nosami na kwintę opuszczają szkołę, całując na pożegnanie woźną i kłamkę i wychodzą w pustkę i samotność wakacyjnych miesięcy jak na egzekucję...* (НКJP : Dziennik Polski, 07.07.2000). Новоутворена ФО так само влучно передає значення смутку, адже містить яскравий, закладений у свідомості та підсвідомості людей образ, використаний у ФО. Дериват *z nosami na kwintę* закріпився в мові, став новою ФО, оскільки додатково зазнав зміни в межах граматичної категорії числа іменниковий компонент ФО. Підтвердженням цієї думки став WSF Р. Лебди, виданий у 2008 р. з урахуванням функціонального аспекту ФО, у якій зафіксовано ФО *z nosem na kwintę* „сумний, розчарований”.

² Варто ще раз підкреслити, що в польській мовознавчій традиції розрізняють два типи номіналізації: синтаксична фразеологічна номіналізація типу *chodzić z nosem w chmurach – chodzenie z nosem w chmurach* та словотвірна фразеологічна номіналізація типу *chodzić z nosem w chmurach – nos w chmurach*.

ду» [WSFJP, с. 456] у контексті: *...Przychodził taki major od logistyki, w stroju pustynnego pastuszka, maniery podobne, nos w chmurach, burnus w perfumach...* (NKJP : Dziennik Polski, 07.07.2001). У наведеному контексті автор передає своє іронічне ставлення, акумулюючи означення для опису людини, а дериват аналізованої ФО, дуже вдало вплетений у контекст, влучно характеризує гордовиту, пихату, зарозумілу людину. При абрєвіації ФО значення ФО, незважаючи на опущення одного з компонентів, передається в повному обсязі, а при фразеологічній декомпозиції утворюється нове фразеологічне значення, яке є продовженням або результатом традиційного. В аналізованому прикладі значення фразеологічного деривата нормативної ФО характеризує людину, а іменна частина ФО змінюється з форми орудного відмінка з прийменником на називний відмінок без прийменника.

А. Брагіна причину виникнення скорочених ФО бачить у традиційній «чіпкості» граматичної форми, яка забезпечує семантичну цілісність скороченої ФО. Так, значення та словесний образ повної ФО конденсуються в окремих частинах і окремих компонентах ФО [7, с. 179–181]. Важливим є при розумінні інновації-скорочення, на нашу думку, твердження Т. Свердан про те, що «якими б не були передумови виникнення усічених варіантів ФО, механізм такого виду варіювання регулюється переважно віддаленням форми від денотата і закріпленням її в сигніфікативній функції» [10, с. 12].

Семантико-стилістична функція інновації-скорочення, як пише Н. Шадрін, полягає в тому, щоб надати висловленню лаконізму і живості при одночасному збереженні всієї смислової ємкості нормативної ФО, підсилити її експресивний вплив на читача, привернути увагу до її образної основи [12, с. 197].

Висновки. На нашу думку, невелика кількість інновацій-скорочень кінематичних ФО зумовлена тим, що більшість з аналізованих ФО – це двокомпонентні дієслівні, рідше іменні, ФО, а скорочуються, згідно з матеріалом, три- і більше компонентні ФО. Крім того, редукуються лише добре знані та загальновідомі фразеологізми, інтерпретація та розуміння яких не викликає сумніву. Інновація-скорочення, як і інші типи інновацій, виникає на вимогу контексту та під його впливом. Усічення ж зазнають лише семантично неважливі в актуальній контекстуальній ситуації компоненти ФО, які не впливають на розуміння фразеологізму в цілому, або ж усікаються компоненти, які дублюють те, що є зрозумілим чи вже сказаним у контексті іншими словами.

Таким чином, скорочення виправдане загальними законами розвитку мови, а саме прагненням до економії та лаконізму у викладі інформації. Автори ж конкретних текстів вдаються до різноманітних прийомів, у тому числі й до скорочення ФО для того, щоб активізувати читача, змусити його мислити, бути співтворцем написаного, вплинути на нього емотивно та раціонально, нав'язати йому свою оцінку подій.

Статтю отримано 13.10.2015 р.

Література

1. Bąba S. Derywacja frazeologiczna jako jeden ze sposobów pomnażania frazeologii współczesnej polszczyzny / Stanisław Bąba // *Frazeologia polska. Studia i szkice* / red. P. Fliciński i K. Skibski. – Poznań : Wyd-wo «Poznańskie Studia Polonistyczne», 2009. – S. 181–192.
2. Bąba S. Frazeologiczne innowacje skracające we współczesnej prozie polskiej / Stanisław Bąba // *Studia Polonistyczne XIII*. – Poznań : Wyd-wo Naukowe Un-tu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 1985. – S. 61–68.
3. Bąba S. Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny / Stanisław Bąba. – Poznań : Wyd-wo Naukowe Un-tu im. Adama Mickiewicza, 1989. – 215 s.
4. Buttler D. O zjawiskach derywacji we frazeologii / Danuta Buttler // *Poradnik Językowy*. – Warszawa : WUW, 1981. – Z. 5. – S. 229–237.
5. Dziamska-Lenart G. Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej / Gabriela Dziamska-Lenart. – Poznań : Wyd-wo «Poznańskie Studia Polonistyczne», 2004. – 151 s.
6. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 156 с.
7. Брагина А. А. Устойчивые словосочетания и живая норма современного языка / А. А. Брагина // *Литературная норма в лексике и фразеологии* / под ред. Л. И. Скворцова и Б. С. Шварцкопфа. – М. : Наука, 1983. – С. 173–182.
8. Вакуров В. Н. Основы стилистики фразеологических единиц / В. Н. Вакуров. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1983. – 176 с.
9. Еременко И. Фразеология в системе русского языка и эпистолярном дискурсе : учеб. пособие / Ирина Еременко. – Львов : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 165 с.
10. Свердан Т. П. Усічення як тип структурно-семантичного варіювання і способі трансформації у фразеології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. П. Свердан. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.
11. Хороз Н. С. Трансформації фразеологізмів у текстах сучасних хорватських газет : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 – Слов'янські мови / Н. С. Хороз. – К., 2008. – 18 с.
12. Шадрин Н. Л. Контекстуальное преобразование фразеологических единиц как проблема сопоставительной стилистики / Н. Л. Шадрин // Шадрин Н. Л. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика / под ред. Ю. М. Скребнева. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – С. 171–207.

Словники

13. ISJP – Inny słownik języka polskiego / pod red. M. Bańki : W 2 t. – Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 2000.
14. PWN – Słownik języka polskiego PWN : W 3 t. (електронний словник).
15. SFJP – Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego : W 2 t. / Stanisław Skorupka. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1967.
16. SFWP – Bąba S. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / Stanisław Bąba, Jarosław Liberek. – Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 2001. – 1096 s.
17. USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego : W 4 t. / pod red. S. Dubisza. – Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 2006.
18. WSF – Lebda R. Wielki słownik frazeologiczny / Renarda Lebda. – Kraków : Krakowskie Wyd-wo Naukowe Spółka Jawna, 2009. – 720 s.
19. WSFJP – Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego / Piotr Müldner-Nieckowski. – Warszawa : Świat Książki, 2003. – 1088 s.
20. WSFzP – Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami / pod red. A. Kłosińskiej, E. Sobol, A. Stankiewicz. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. – 840 s.

Статтю отримано 28.08.2015 р.

Лозинская О. Г.

ИННОВАЦИИ-СОКРАЩЕНИЯ В ПОЛЬСКОЙ КИНЕМАТИЧЕСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ ДЛЯ ОБОЗНАЧЕНИЯ ЭМОЦИЙ

В статье проанализированы инновации-сокращения как одна из разновидностей структурно-семантических изменений польских кинематических фразеологических единиц для обозначения эмоций. Определены их разновидности и особенности функционирования в текстах современного польского языка. Сделана попытка определить причины их появления.

Ключевые слова: кинематическая фразеологическая единица, фразеологическая инновация, модификация, инновация-сокращение.

Lozynska O. G.

INNOVATIVE ABBREVIATIONS OF POLISH KINEMATICAL PHRASEOLOGISMS DENOTING EMOTIONS

Innovative abbreviations as one of the types of structural and semantic changes of Polish kinematical phraseological units denoting emotions are revealed and analyzed in the article. Their types and peculiarities of functioning in the texts of the modern Polish language are established; an attempt is also made to find out reasons of their emergence.

Key words: kinematical phraseological unit, phraseological innovation, modification, innovative abbreviations.